

ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΥΠΕΡΦΥΣΙΚΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΩΣ ΠΡΑΞΗ ΕΞΑΠΑΤΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΠΑΛΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ

Κωνσταντίνος Ι. Βαθιώτης
Αναπληρωτής Καθηγητής Νομικής Σχολής
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο αντλούνται παραδείγματα από κωμικές ταινίες του παλιού ελληνικού κινηματογράφου συνδυαζόμενες με άλλα έργα από τον χώρο της Τέχνης, προκειμένου να αναδειχθούν και να κατανοηθούν πτυχές του εγκλήματος της απάτης που σχετίζονται με την επίκληση υπερφυσικών δεξιοτήτων. Ειδικότερα, ερευνάται αν σε τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να στοιχειοθετηθεί ψευδής παράσταση γεγονότος αλλά και αν ο αποδέκτης αυτής χρήζει ποινικής προστασίας.

Επίκληση υπερφυσικής δεξιότητας ως πράξη εξαπάτησης στον παλιό ελληνικό κινηματογράφο

«Η δεισιδαιμονία ανήκει στην φύση του ανθρώπου· όταν προσπαθούμε να την διώξουμε μακριά, πάει και κρύβεται στις πιο παράξενες γωνιές, απ' όπου ξεπροβάλλει ξαφνικά, μόλις θα πιστέψουμε ότι είμαστε πλέον σχετικά ασφαλείς».

Goethe, *Sprüche in Prosa*, 1870, Erste Abteilung, Nr. 35.

Στο πεδίο του εγκλήματος της απάτης γεννάται ζήτημα αν είναι εφικτή η υπαγωγή στην έννοια του γεγονότος παραστάσεων που αφορούν (δήθεν) υπερφυσικές δεξιότητες του δράστη και, ειδικότερα, την *ικανότητά του να προβλέπει το μέλλον*. Εδώ ανήκουν οι περιπτώσεις των προσώπων εκείνων που ζητούν χρήματα για να προσφέρουν τις υπηρεσίες του ως “*μέντιουμ*”, “*χαρτορίχτρες*”, “*καφετζούδες*” κ.ο.κ., εκμεταλλευόμενοι την δεισιδαιμονία των ενδιαφερόμε-

νων τρίτων, χωρίς ωστόσο να εμφορούνται οι ίδιοι από δεισιδαιμονικές αντιλήψεις¹.

Ο συγκεκριμένος τύπος εγκληματία έχει εμπνεύσει το σενάριο κωμικών ταινιών του παλιού ελληνικού κινηματογράφου που μπορούν να δώσουν μια πρώτη τάξεως αφορμή για προβληματισμό σε σχέση με τα αναφερόμενα ποινικά προβλήματα². Κι αν ο τιμώμενος θέλει να μας (παρα)πείσει ότι «δεν εί[ν]αι άνθρωπος του κινηματογράφου και των τεχνών»³, είναι βέβαιο ότι έχει παρακολουθήσει κάποιες από τις ελληνικές ταινίες που θα αναφερθούν στην συνέχεια του παρόντος. Ο συσχετισμός τους με το Ποινικό Δίκαιο εύχομαι αφ' ενός να τον ψυχαγωγήσει, αφ' ετέρου να τον ωθήσει σε παραγωγικό εγκληματολογικό προβληματισμό.

Σε ρόλο *μέντιουμ* εμφανίζονται επί παραδείγματι: η Ρένα Βλαχοπούλου στην ταινία του 1971 “Μια Ελληνίδα στο χαρέμι” (ως “Ρένα Μπιμπίδου, μέντιουμ του ινστιτούτου ψυχικών διερευνήσεων”), σε σενάριο και σκηνοθεσία Γιάννη Δαλιανίδη· επίσης, ο Αλέκος Αλεξανδράκης (ως “Παντελής”) στην ταινία του 1968 “Οικογένεια Χωραφά”, σε σενάριο και σκηνοθεσία Κώστα Ασημακόπουλου.

Την *καφετζού* υποδύεται στην ομώνυμη ταινία του 1956 (“Η καφετζού”), σε σενάριο των Ασημακόπουλου/Σακελλάριου και σκηνοθεσία Αλέκου Σακελλάριου, η Γεωργία Βασιλειάδου ως κυρα-Καλλιόπη.

Την *χαρτορίχτρα* “Μπουμπού”, «άρτι αφιχθείσα εκ Κωνσταντινουπόλεως μέσω Ινδίων», ενσαρκώνει στην ομώνυμη ταινία του 1967 ο Σταύρος Παράβας, σε σενάριο Λάκη Μιχαηλίδη και σκηνοθεσία Κώστα Καραγιάννη.

Μια ιδιαίτερη περίπτωση χαρτορίχτρας, η οποία προσποιείται ότι έχει την ικανότητα να κάνει και *μάγια*, υπάρχει στην ταινία του 1971 “Για μια χούφτα τουρίστριες”: Εδώ η τσιγγάνα χαρτορίχτρα (Βαρβάρα Μερτύρη) βλέπει στα χαρτιά ότι ο βαλές μπαστούνι, δηλαδή ο Χαρίτος (Θόδωρος Κατσαδράμης), αρραβωνιαστικός της Κατίνας (Ελένη Ανουσάκη), την απατά με την ντάμα κούπα, μια ξανθιά γυναίκα. Όταν η Κατίνα ζητά από την τσιγγάνα να της βρει βιτριόλι για να εκδικηθεί τον αρραβωνιαστικό της, εκείνη την προτρέπει να αφήσει τα βιτριόλια που θα της δημιουργήσουν μελάδες («βιτριόλι ρίξεις, φυλακή μέσα μεις, ήλιο δεν βλέπεις»), αντιπροτείνοντάς της ως μόνη αξιόπιστη λύση τα μάγια: «Μοναχά τα μάγια θα σου τον φέρουνε πίσω, θα σου τον κάνω εγώ, κορούλα μου, γονατιστός να πέφτει στα πόδια σου, συγγνώμη να σου ζητάει»⁴. Η τσιγγάνα, όμως, διευκρινίζει

1. Επ' αυτού βλ. Geerds, «*Der Aberglaube als Verbrechenstechnik und als Ursache kriminellen Verhaltens*», στο: Τιμητικός Τόμος Würtnberger, σ. 347 κ.ε., ο οποίος σε αυτήν την περίπτωση κάνει λόγο για “μη γνήσιο δεισιδαιμονικό δράστη” [unechter Okkultstäter], τον διακρίνει δε από τον “γνήσιο δεισιδαιμονικό δράστη”, δηλαδή από εκείνον που είναι πεπεισμένος για τις υπερφυσικές του ικανότητες να λύνει μάγια κ.λπ.
2. “Απατεώνες” με (δήθεν) υπερφυσικές δεξιότητες εμφανίζονται, βεβαίως, και σε ταινίες του Ξένου κινηματογράφου. Μια αντιπροσωπευτική περίπτωση αποτελεί η ταινία του 2010 “You will meet a tall dark stranger” (“Θα συναντήσεις έναν ψηλό μελαχρινό άνδρα”), σε σενάριο και σκηνοθεσία Woody Allen: Μια γυναίκα ζητεί από την μητέρα της δάνειο, αλλά εκείνη το αρνείται, επικαλούμενη την συμβουλή της προσωπικής της χαρτορίχτρας, η οποία την προέτρεψε να μην έχει οικονομικές δεσοληψίες όσο οι πλανήτες δεν είναι σε ορθή πορεία. Κατά τον ποινικώς ενδιαφέροντα διάλογο, η κόρη, η οποία επιπλήττει την μητέρα της, λέγοντάς της ότι «δεν γίνεται να προβλέψεις το μέλλον», αποκαλεί την μεν χαρτορίχτρα “τσαρλατάνα” και “θρασύτατη, πανούργα απατεώνισσα”, την δε μητέρα της “εύπιστη” και “ηλίθια”.
3. Πανούσης, «Ο φόνος σαν τέχνη και η τέχνη του (αιματηρού) θεάματος», ο *αναγνώστης*, τεύχ. 3, 2016, σ. 128.
4. Πρβλ. Ψαθά Δ., «*Τα μάγια*», στο: του ιδίου, *Η θέμις έχει κέφια*, εκδ. Μ. Ψαθά, Αθήνα 1997, σ. 179.

στην Κατίνα ότι αυτό «είναι κομμάτι ακριβό, πρέπει να ασημώσει πρώτα», βλέποντας δε ότι η ερωτοχτυπημένη πελάτισσά της είναι πρόθυμη να της δώσει τα πάντα, της ζητά «και κανά φουστανάκι».

Στις προμνημονευθείσες περιπτώσεις το πρόβλημα βρίσκεται στην *αδυναμία του δικαστή να τεκμηριώσει το αληθές ή ψευδές* περιεχόμενο των ισχυρισμών που σχετίζονται με δεισιδαιμονικές πεποιθήσεις, εισφέροντας *ορθολογικά επιχειρήματα*⁵. Συνεπώς ελλείπει ένα από τα αναγκαία στοιχεία της έννοιας του γεγονότος: το *δεκτικόν αποδειξέως*⁶. Πάντως, δεν πρέπει να συγχέεται η αποδειξιμότητα των υπερφυσικών δεξιοτήτων ενός *συγκεκριμένου* προσώπου⁷ με την αποδειξιμότητα της “αναπόδραστης αλήθειας” ότι «[η]άνθ’ όσα συμβαίνουνσι, τα τ’ ελάχιστα και τα μέγιστα, συμβαίνουνσι κατ’ ανάγκην. Quidquid fit, necessario fit». Η θέση αυτή διατυπώθηκε και αναλύθηκε από τον *Arthur Schopenhauer* στην πραγματεία του “Περί της ελευθερίας της βουλήσεως”⁸. Σε αυτήν την πραγματεία, βραβευθείσα στον διαγωνισμό της Βασιλικής Νορβηγικής Εταιρείας Επιστημών και Γραμμάτων, περιέχεται ο εξής συλλογισμός:

«Εάν δεν δεχτούμε την αυστηρή αναγκαιότητα όλων των συμβάντων, δυνάμει μιας αιτιακής αλυσίδας που συνδέει όλες ανεξαιρέτως τις διαδικασίες, αλλά επιτρέψουμε να διασπαστεί σε αμέτρητα σημεία η αλυσίδα αυτή από μία απόλυτη ελευθερία, τότε *κάθε πρόβλεψη των μελλόντων*, στα όνειρα, στην προφητική υπνοβασία και στη δεύτερη όραση (*second sight*), γίνεται, ακόμα και *αντικειμενικά*, απολύτως αδύνατη, και άρα αδιανόητη· διότι βέβαια, δεν υπάρχει τότε κανένα πραγματικό μέλλον, το οποίο θα μπορούσε κανείς, έστω και δυνητικά, να προβλέψει – ενώ αντίθετα τώρα τελούν υπό αμφισβήτηση οι *υποκειμενικές* και μόνο προϋποθέσεις, η *υποκειμενική* δηλαδή δυνατότητα της πρόβλεψης»⁹.

5. Επ’ αυτού βλ. αναλυτικότερα Βαθιώτη, «Προβολή “στημένων” τηλεπαιχνιδιών και επίκληση υπερφυσικών δεξιοτήτων ως τρόποι εξαπάτησης –Ελλιπείς και στρεβλές νομολογιακές προσεγγίσεις στο έγκλημα της απάτης–», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2010, σ. 1332 κ.ε., 1341. Ειδικά για την μαγεία πρβλ. Ευαγγελάτο, «*Ψυχιατρική, μαγεία και παραψυχολογία*», στο: *Μαγεία και Χριστιανισμός*, έκδ. Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, 1993, σ. 76 κ.ε., 82: «η μαγεία ανήκει στα πνευματικά, τα υπεραίσθητά, στα υπερφυσικά, μεταφυσικά και ακατάλλητα για τον ορθό λόγο και την επιστημονική μέθοδο φαινόμενα που δεν εμπίπτουν στην διερεύνηση μέσω του πειράματος, ούτε στην επαλήθευση διά της επανάληψης»· ωστόσο, όπως ο ίδιος συγγραφέας, επισημαίνει (ό.π., σ. 83): «Η Μαγεία αφήνει μεγάλο έδαφος ελεύθερο για κάθε απατεώνα, κερδοσκόπο (οι μεγάλοι μάγοι ποτέ δεν δέχονται πληρωμή, ίσως κάποια δώρα), να εκμεταλλεύεται κάθε απλοϊκό και αφελή».
6. Αντιθέτως, η ελληνική νομολογία ουδόλως προβληματίζεται ως προς το αν η επίκληση των υπερφυσικών δεξιοτήτων μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του (δεκτικού αποδειξέως) γεγονότος. Για ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα της σχετικής νομολογίας βλ. Βαθιώτη, *Απάτη και Εκβίαση: Ομοιότητες – Διαφορές – Διασταυρώσεις*, Αθήνα, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2014, πλγαγιάφ. 199 κ.ε.
7. Πρβλ. Κικέρωνα, «*Περί μαντικής*», μτφ. Κατερίνας Παππά, Αθήνα, εκδ. Περίπλους, 2005, σ. 157, LV: «Η γνώμη μου λοιπόν είναι ότι υφίσταται η ικανότητα της μαντικής, καίτοι αυτοί που προφητεύουν με την τέχνη και την εικασία κάνουν συχνά λάθος. Πιστεύω ότι, όπως οι άνθρωποι σε πολλά επαγγέλματα σφάλλουν, έτσι γίνεται και σ’ αυτό».
8. Preisschrift über die Freiheit des Willens, στο: Schopenhauer, *Kleinere Schriften, I. Sämtliche Werke*, Bd. III, suhrkamp taschenbuch, 21989, σ. 581: “Alles was geschieht, vom Größten bis zum Kleinsten, geschieht notwendig. Quidquid fit, necessario fit”· στο κείμενο παρατίθεται το χωρίο από την ελληνική μετάφραση του *Α. Πολυμέρη*, στο: Schopenhauer, «*Το Αυτεξούσιον (περί ελευθέρας βουλήσεως)*», Εν Αθήναις, εκδ. οίκ. Γ. Φέξη, 1913, σ. 80.
9. Schopenhauer, «Περί της ελευθερίας της βούλησης», μτφ. Μ. Παντούλια / Δ. Υφαντή, Αθήνα, εκδ. Ροές, 2016, σ. 147 (οι εμφάσεις στο πρωτότυπο). Η αντίστοιχη μετάφραση του *Α. Πολυμέρη*, η

Ειδικά σε ό,τι αφορά την σχέση του ονείρου με την πραγματικότητα αξίζει να αναπαραχθεί εδώ μια ωραία παρομοίωση που χρησιμοποιεί ο *Schopenhauer* στο έργο του “Ο κόσμος ως βούληση και παράσταση”:

«Η ζωή και τα όνειρα είναι τα φύλλα ενός και του αυτού βιβλίου. Η συστηματική ανάγνωσή τους είναι η πραγματική ζωή. Κάθε φορά, όμως, που η ώρα της ανάγνωσης (η ημέρα) έχει φθάσει στο τέλος της και έρχεται η στιγμή της ξεκούρασης, εξακολουθούμε συνήθως να ξεφυλλίζουμε νωχελικά το βιβλίο και να ανοίγουμε εικη και ως έτυχε τις σελίδες του, πέφτοντας πότε στην μια και πότε στην άλλη: πολλές φορές η σελίδα αυτή είναι ήδη διαβασμένη, πολλές φορές μας είναι άγνωστη, πάντοτε όμως διαβάζουμε από το ίδιο βιβλίο»¹⁰.

Στην προμνημονευθείσα θέση περί αυστηρής αναγκαιότητας όλων των συμβάντων παραπέμπει ο *Schopenhauer* και στο έργο του “Πάρεργα και Παραλειπούμενα”:

«Τίποτε [...] δεν μας καθιστά ικανούς να υπομένουμε γαλήνια τις κακοτυχίες που μας συμβαίνουν όσο η βεβαιότητα για την αλήθεια εκείνη που διεπίστωσα και παρήγαγα λογικώς από τα έσχατα θεμέλιά της στην πραγματεία μου *Περί ελευθερίας*, αλήθεια που διατυπώνεται εκεί [...] ως εξής: “κάθε τι που συμβαίνει, από το μέγιστο μέχρι το ελάχιστο, συμβαίνει κατ’ ανάγκη”· διότι ο άνθρωπος μαθαίνει σύντομα ν’ αντ[ε]πεξέρχεται μέσα στο πλαίσιο του αδήριτα αναγκαιού, η δε αναφερθείσα αλήθεια τον κάνει να θεωρεί τα πάντα, ακόμη και τα οφειλόμενα στις πλέον αλλόκοτες συμπτώσεις, ως εξίσου αναγκαία μ’ εκείνα που συμβαίνουν σύμφωνα με τους πλέον γνωστούς κανόνες και με απόλυτη προβλεψιμότητα»¹¹.

οποία, δυστυχώς, βρίθει ανακριβειών, αφού από το οικείο χωρίο λείπουν κρίσιμες λέξεις και φράσεις, έχει ως εξής: «Αν μη αποδεχθώμεν την αυστηράν αναγκαστικότητα παντός ό,τι συμβαίνει δυνάμει υπαιτιότητός τινος, ήτις συνδέει ανεξαιρέτως άπαντα τα συμβεβηκότα, και αν επιτρέψωμεν όπως εις πλείστα μέρη της αλύσου ταύτης επέλθωσι λύσεις συνεχείας διά της επεμβάσεως απολύτου τινος ελευθερίας, είτε εν τω διαυγεί υπνοβατισμώ (somnambulisme lucide), είτε εν τη δευτέρα οράσει, αποβαίνει και αντικειμενικώς ακόμη όλως αδύνατος, και συνεπώς ακατανόητος· καθόσον ουδόλως υφίσταται πλέον αληθώς αντικειμενικόν μέλλον, δυνάμενον πιθανώς να προοραθί». Οι ανακρίβειες προκύπτουν από την αντιπαραβολή με το πρωτότυπο κείμενο: “Wenn wir die strenge Notwendigkeit alles Geschehenden vermöge einer alle Vorgänge ohne Unterschied verknüpfenden Kausalkette nicht annehmen, sondern diese letztere an unzähligen Stellen durch eine absolute Freiheit unterbrochen werden lassen; so wird alles *Vorhersehn des Zukünftigen* im Traume, im hellsehenden Somnambulismus und im zweiten Gesicht (second sight) selbst *objektiv*, folglich absolut *unmöglich*, mithin undenkbar”. Και σαν να μην έφθαναν οι μεταφραστικές αστοχίες του *Πολυμέρη*, στο σημείωμά του υπό το ατυχώς μεταφρασθέν κείμενο (σ. 81, αριθμ. 1) λοιδορεί τον *Schopenhauer* καταλογίζοντάς του «μουσουλμανική μοιρολατρεία», αλλά και «ευπιστίαν παιδικήν άμα και σχολαστικήν, ην υποστηρίζει διά πλήθους μαρτυριών αναξίων λόγου και συνθηροισμένων τυχαίως εξ όσων ανέγνωσε».

10. Schopenhauer, «*Die Welt als Wille und Vorstellung*», Köln, εκδ. Anaconda, 2009, Erster Band, Erstes Buch, § 6, σ. 38. Το έργο αυτό έχει μεταφρασθεί στα ελληνικά υπό τον τίτλο «Ο κόσμος σαν βούληση και σαν παράσταση», από τον Α. Βαγενά, Αθήνα, εκδ. Αναγνωστίδη, χ.χ.: το ανωτέρω χωρίο του κειμένου παρατίθεται σε μετάφραση του γράφοντος (η αντίστοιχη μετάφραση του Βαγενά στην σ. 33).
11. Schopenhauer, «*Αφορισμοί για την πρακτική σοφία της ζωής*», μτφ. Δ. Υφαντή, Αθήνα, εκδ. Ροές, 2010, αριθμ. 51, σ. 287/288 = «*Εγχειρίδιο πρακτικής σοφίας*», μτφ. Δ. Υφαντή, Αθήνα, εκδ. Ροές,

Στον αντίποδα της προμνημονευθείσας άποψης, η οποία, ελλείψει ενός δεκτικού αποδείξεως γεγονότος, απορρίπτει την στοιχειοθέτηση της πράξης εξαπατήσεως βρίσκεται η θεωρία περί του “*διυποκειμενικώς ελέγξιμου*” γεγονότος¹². Κατ’ αυτήν, αληθές είναι *οτιδήποτε συμφωνεί ένα σύνολο υποκειμένων ότι μπορεί να πραγματοποιηθεί* (“*consensus theory of truth*”¹³) ή με άλλα λόγια οτιδήποτε «έχει αντικειμενικοποιηθεί και αποκρυσταλλωθεί ως μια σταθερή βάση στη γνωστική αναζήτηση και ανθρώπινη επικοινωνία»¹⁴. Αφ’ ης στιγμής, λοιπόν, υπάρχουν μέλη του κοινωνικού συνόλου που *πιστεύουν στην ύπαρξη προσώπων με υπερφυσικές δεξιότητες*, αν η πορεία που ακολούθησαν τα πράγματα δεν συμβαδίζει με την πρόβλεψη που έκανε ο δράστης, η παράστασή του δύναται να χαρακτηριστεί ως *ψευδής*¹⁵.

Ακόμη, όμως, κι αν υιοθετήσουμε τον ορισμό του γεγονότος με βάση το κριτήριο της διυποκειμενικής ελεγκσιμότητας και όχι της αποδειξιμότητας, εκείνος που επικαλείται τις υπερφυσικές δεξιότητές του ούτως ώστε να αποκομίσει περιουσιακό όφελος, έχει την δυνατότητα να επιχειρηματολογήσει με βάση την “*αρχή της ίδιας υπευθυνότητας*”:

Όποιος επενδύει τα χρήματά του στο πρόσωπο με τις απόκρυφες ικανότητες είναι εκείνος ο οποίος “*πηγαίνει γυρεύοντας*” και άρα ευθύνεται αποκλειστικώς ο ίδιος για ό,τι συνέβη· μάλιστα, η υπαγωγή της επικοινωνίας του με τον “*ψεύτη*” στην δική του σφαίρα ευθύνης θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι δεν επιτρέπει την θεμελίωση ούτε καν απόπειρας απάτης¹⁶. Συναφώς διατυπώνεται η θέση ότι η εξαπάτηση του δεισιδαίμονος εξαιρείται από την εμβέλεια της αντικειμενικής υποστάσεως της απάτης, με το επιχείρημα ότι είναι υπόθεση του “*θύματος*” να ελέγχει την ικανοποίηση των αναγκών του¹⁷. Στο ίδιο αποτέλεσμα οφείλει να καταλήξει και εκείνος που θα υιοθετήσει την άποψη ότι η *δυνατότητα αυτοπρο-*

2013, αριθμ. 51, σ. 151-152: βλ. και Schopenhauer, «*Transzendente Spekulation über die anscheinende Absichtlichkeit im Schicksale des Einzelnen*», στο: Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena, I. Sämtliche Werke*, Bd. IV, suhrkamp taschenbuch, 21989, σ. 247: “*Daß alles ohne Ausnahme, was geschieht, mit strenger Notwendigkeit eintritt, ist eine a priori einzusehende, folglich unumstößliche Wahrheit*” (η έμφαση στο πρωτότυπο). Στο έργο αυτό (ό.π., σ. 248) ο Schopenhauer σημειώνει: «*Αν το σπάνιο χάρισμα της μαντικής συναντίοταν πολύ συχνότερα, θα επαληθεύονταν με ακρίβεια αμέτρητα περιστατικά που θα είχαν προαναγγελθεί, και η πραγματική απόδειξη της αυστηρής αναγκαιότητας κάθε συμβάντος θα ήταν προσιτή σε όλους. Τότε δεν θα έμενε καμιά αμφιβολία ότι όσο κι αν η ροή των πραγμάτων παρουσιάζεται σαν καθαρά συμπτωματική, βασικά δεν είναι αντιθέτως, όλες αυτές οι συμπώσεις, τα εικη φερόμενα, διέπονται από μια βαθιά κρυμμένη αναγκαιότητα (ειμαρμένη), της οποίας απλό όργανο είναι η ίδια η σύμπτωση*».

12. Έτσι π.χ. ο Μυλωνόπουλος, *Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος*, 2006, πλαγιάρ. 800· βλ. ήδη Maurach / Schroeder / Maiwald, *Strafrecht, Besonderer Teil 1, Teilbd. 1*, 1995, § 41, Rdn. 27. Πρβλ. Hilgendorf, *Tatsachenaussagen und Werturteile im Strafrecht entwickelt am Beispiel des Betrugtes und der Beleidigung*, 1998, σ. 127, ο οποίος, ωστόσο, προτείνει να μην εστιάζουμε στο γεγονός, αλλά στον *ισχυρισμό* του γεγονότος, που είναι *διά των αισθήσεων ελέγξιμος* [überprüfbar] και *όχι αντιληπτός* [wahrnehmbar].

13. Κατά το “*θεώρημα του Thomas*” (W. I. Thomas / D. S. Thomas, *The child in America: Behavior problems and programs*, 1928, σ. 571-572· βλ. και Willke, *Εισαγωγή στη συστηματική θεωρία*, μτφ. Ν. Λίβου, Αθήνα, εκδ. Κριτική, 1996, σ. 71), «*όταν κάποιοι ορίζουν τις καταστάσεις ως πραγματικές, τότε αυτές είναι πραγματικές ως προς τις συνέπειές τους*» [“*If men define situations as real, they are real in their consequences*”].

14. Μπιτζιλέκης, *Γεγονότα & Κρίσεις στο Δίκαιο και ειδικότερα στο Ποινικό Δίκαιο*, 1999, σ. 102.

15. Πρβλ. Μυλωνόπουλο, ό.π., πλαγιάρ. 989.

16. Πρβλ. Kühl, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, 2017, § 15, Rdn. 10, σ. 497/498.

17. Πρβλ. Pawlik, *Das unerlaubte Verhalten beim Betrug*, 1999, σ. 158.

στασίας του διαθέτοντος –ενόψει του επικουρικού χαρακτήρα του Ποινικού Δικαίου– καθιστά περιττή την ανάγκη ποινικής προστασίας του και, συνακόλουθα, δεν πραγματώνεται η αντικειμενική υπόσταση της απάτης¹⁸. Η προσέγγιση αυτή συμπυκνώνεται στην λατινική φράση “*mundus vult decipi, ergo decipiatur*”, δηλ. ο κόσμος θέλει να εξαπατηθεί, ας εξαπατηθεί λοιπόν!¹⁹ Χαρακτηριστική η φράση του Ντοστογιέφσκι από το μυθιστόρημά του “Το υπόγειο” (1864):

«Είμαι αρκετά μορφωμένος ώστε να μην είμαι προληπτικός, μα είμαι προληπτικός»²⁰.

Η προαναφερθείσα άποψη, ωστόσο, δεν έχει επικρατήσει στη νομολογία μας, όπου γίνεται δεκτό ότι γενικώς είναι αδιάφορο αν ο εξαπατώμενος μπορούσε, καταβάλλοντας τη συνήθη επιμέλεια και προσοχή, να αποφύγει την πλάνη. Η *τυχόν συντρέχουσα αμέλεια τούτου δεν αίρει τον αιτιώδη σύνδεσμο* και δεν επηρεάζει την αντικειμενική υπόσταση της απάτης, αλλά μπορεί να συναξιολογηθεί κατά τη δικαστική επιμέτρηση της ποινής²¹.

Μια τέτοια οπτική²² μπορεί να βρει στήριγμα και στην σκέψη ότι ο νομοθέτης δεν εξειδικεύει το είδος των πράξεων εξαπάτησης, δηλαδή δεν αξιώνει κάτι αντίστοιχο προς την “*magna et evidens calliditas*” (δηλ. την μεγάλη και προφανή πανουργία) του Ρωμαϊκού Δικαίου²³ ή προς τις “*maoeuvres frauduleuses*” του γαλλικού Δικαίου²⁴ ή έστω με την ενδιάμεση λύση που ακολουθεί ο ελβετικός Ποινικός Κώδικας, σύμφωνα με τον οποίο (άρ. 146) τιμωρείται για απάτη «όποιος [...] με την ψευδή παράσταση ή απόκρυψη γεγονότων παραπλανά δολίως κάποιον άλλον ή δολίως ενισχύει την πλάνη του [...]»²⁵. Εφόσον δηλαδή δεν απαιτείται μια ιδιαίτερη δολιότητα- πανουργία εκ μέρους του δράστη²⁶, συνάγεται, σύμφω-

18. Βλ. ιδίως Kurth, *Das Mitverschulden des Opfers beim Betrug*, 1984, σ. 178· πρβλ. Harbort, *Die Bedeutung der objektiven Zurechnung beim Betrug*, 2010, σ. 58.

19. Πρβλ. Ρ. Μπέρτον, *Η ανατομία της μελαγχολίας*, Τόμ. ΙΙΙ, μτφ. Π. Χοροζίδη, Αθήνα, εκδ. Ηριδανός, 2011, σ. 475: “*si mundus vult decipi, decipiatur*”, όπου η μετάφραση «αν θέλει ο κόσμος να τα χάβει, ας τα χάβει». Σχετικά με την φράση αυτή βλ. Susanne Thomma, *Die Grenzen des Tatsachenbegriffs, insbesondere bei der betrügerischen Täuschungshandlung*, 2003, σ. 276.

20. Μτφ. Κοραλίας Μακρή, Αθήνα, εκδ. Γκοβόστη, 1947/2014, σ. 9.

21. Βλ. π.χ. ΑΠ 1296/2002 *Ποινικά Χρονικά*, 2003, 430 (η έμφαση του γράφοντος). Από την ελληνική επιστήμη βλ. Δημάκη, *Η απειλή στο έγκλημα της εκβίασεως*, σειρά: Ποινικά Χρονικά - Μελέτες 13, 2014, σ. 46· επίσης Γιαννίδη, *Ποινικά Χρονικά*, 1985, 499, ο οποίος λέγει τα ακόλουθα: «Πρέπει να σημειωθεί ότι η λήψη υπόψη θυματολογικών δεδομένων στη δογματική της απάτης θα άνοιγε το δρόμο προς δύο άκρα: ή δηλαδή προς μια εξαιρετικά φιλελεύθερη και αντικοινωνική αντίληψη (το θύμα είναι άξιο του παθήματος, περιπτώσεις χονδροειδών απατών ή ριψοκίνδυνων επενδύσεων) ή προς μια υπερβολική αύξηση του αξιοποίνου (ποινική προστασία των απείρων, μειωμένης ευστροφίας κ.λπ. χωρίς να υπάρχει ισχυρισμός γεγονότος).

22. Από την σύγχρονη γερμανική επιστήμη βλ. π.χ. Rengier, *Strafrecht. Besonderer Teil*, ²⁰2018, § 13, Rdn. 51.

23. Σε αυτήν αναφέρεται και η Petra Wittig, *Das tatbestandsmäßige Verhalten des Betrugs. Ein norm-analytischer Ansatz*, 2005, σ. 181.

24. Βλ. τις αναφορές του Tiedemann, *Leipziger Kommentar*, 2012, Vor § 263, Rdn. 63 κ.ε.: επίσης Μυλωνόπουλο, ό.π., § 12, πλαγιάρ. 991. Πρβλ. άρ. 640 ιταλΠΚ, όπου χρησιμοποιούνται οι λέξεις: “*artifizii*” και “*raggiri*” (επ’ αυτού βλ. Susanne Thomma, ό.π., σ. 215).

25. Στο πρωτότυπο χρησιμοποιούνται οι λέξεις “*arglistig irreführt*” / “*arglistig bestärkt*”. Για συσχετισμό με άλλες ευρωπαϊκές νομοθεσίες (ιταλική, βελγική, ολλανδική κ.λπ.) βλ. Harbort, ό.π., σ. 55.

26. Ως προς την ποιότητα που πρέπει να έχει η εξαπάτηση σε συνδυασμό με το επίπεδο προστασίας του θύματος βλ. την μελέτη του Hernández Basualto, «*Täuschung und Opferschutzniveau beim Betrug – zwischen Kriminalpolitik und Dogmatik*», στο: Τιμητικός Τόμος Tiedemann, 2008, σ. 605 κ.ε.

να με την άποψη αυτή, ότι ο νομοθέτης ήθελε να προστατεύσει τον πολίτη από κάθε μορφή εξαπάτησης, ακόμη δηλαδή και από τα λεγόμενα “χονδροειδή ψεύδη” (“bare naked lies”)²⁷, αρκούμενος στο γεγονός ότι από την συμπεριφορά του δράστη προκλήθηκε η πλάνη του θύματος – τίποτε λιγότερο, τίποτε περισσότερο²⁸. Κρίσιμο, λοιπόν, δεν είναι από ποια πραγματική βάση έπρεπε να είχε εκκινήσει ο αποδέκτης της ψευδούς παραστάσεως, αλλά από ποια πραγματική βάση εκκίνησε στην συγκεκριμένη περίπτωση εξαιτίας (και) των δηλώσεων του δράστη²⁹. Η συμπρόκληση της πλάνης δεν παύει να αποτελεί πρόκληση πλάνης! Ως εκ τούτου, η αρχή που φαίνεται να διαπνέει την εδώ εκτεθείσα γνώμη ανάγεται στην ρήση του Ουλπιανού “*deceptis, non decipientibus opitulatur*” (= στους εξαπατωμένους, όχι στους εξαπατώντες παρέχεται βοήθεια)³⁰. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι στα μέσα του 19ου αιώνας πολλές νομοθεσίες που ακολούθησαν το πρότυπο του βαυαρικού ΠΚ 1813 (άρ. 263 VI) τιμωρούσαν αυστηρότερα την απάτη που τελείει με εκμετάλλευση δεισιδαιμονικών αντιλήψεων!

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητες δύο επισημάνσεις:

Πρώτον, για να γίνει δεκτό ότι το ευκολόπιστο ή επιπόλαιο θύμα της απάτης δεν χρήζει ποινικής προστασίας, θα πρέπει αυτή η ευκολοπιστία ή επιπολαιότητα του να αποτελούν *περιστασιακές αδυναμίες* στο πλαίσιο της συνολικής διαχείρισης της ζωής του. Εδώ μπορεί να υπαχθεί φέρ’ ειπείν η περίπτωση του έμπειρου αφεντικού επιχείρησης, από τον οποίο ένας υπάλληλός του ζητά δάνειο 2.000 δρχ., εκείνος όμως του δανείζει μόνο 1.000 δρχ., γιατί τόσα έχει πάνω του. Μόλις ο υπάλληλος λαμβάνει το ποσό, πάει να φύγει λέγοντας ότι τώρα έχουν πασίσει. Καθώς το αφεντικό αντιδρά έντονα, ο υπάλληλος του εξηγεί γιατί είναι πάτσι. Η γνωστή στιχομυθία ανάμεσα στον Θανάση Βέγγο και τον Γιάννη Μπέρτο από την ταινία του 1962 “Μην είδατε τον Παναή”, σε σενάριο Ναπολέοντος Ελευθερίου και σκηνοθεσία Ορέστη Λάσκου, η οποία διεκδικεί θέση ανεκδότου, είναι η ακόλουθη:

«Αφεντικό, τι σου ζήτησα; – Δύο χιλιάρικα. Σου τι μου έδωσες; – Ένα χιλιάρικο. Τι μου χρωστάς ακόμη; – Ένα χιλιάρικο. Εγώ τι σου χρωστάω; – Ένα χιλιάρικο. Ένα μου χρωστάς, ένα σου χρωστάω, πάτσι. – Έτσι είναι; Αμ πώς, αλλιώς είναι; Ρώτα και τον λογιστή σου».

Μετά από αυτήν την στιχομυθία, το αφεντικό συλλογίζεται την επιχειρηματολογία του υπαλλήλου του και εν τέλει καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πράγματι ο υπάλληλος δεν του χρωστά τίποτε. Στην περίπτωση αυτή, βεβαίως, η περιουσιακή διάθεση συνίσταται στην *παράλειψη* του αφεντικού να *διεκδικήσει την επιστροφή του χιλιάρικού* που δάνεισε στον υπάλληλό του.

27. Αλλιώς το ελβετικό Ακυρωτικό στην απόφασή του BGE 135 IV 76, 79: «Απλά ψεύδη, χονδροειδή τεχνάσματα ή ψευδείς δηλώσεις που μπορούν ευχερώς να ελεγχθούν δεν αρκούν». Περί του ότι ο Πρότυπος Ποινικός Κώδικας των ΗΠΑ (Model Penal Code, 1962) εξαιρεί από την εμβέλεια της απάτης ψευδείς ισχυρισμούς από τους οποίους ο μέσος συνετός άνθρωπος δεν θα είχε πεισθεί να προβεί σε περιουσιακή διάθεση βλ. Susanne Thomma, ό.π., σ. 218.

28. Το επιχείρημα αυτό είχε χρησιμοποιηθεί παλαιότερα από τους Temme (1853), Oppenhoff (1858), Merkel (1867) και Hälschner (1868), ως προς τις θέσεις των οποίων βλ. Kurth, ό.π., σ. 58 κ.ε., 66 κ.ε., 69 κ.ε.

29. Εν’ αυτού βλ. την αναφορά του Ellmer, *Betrug und Opfermitemverantwortung*, 1986, σ. 87.

30. Dig. 16, 1, 2, 3.

Όταν, αντιθέτως, έχουμε να κάνουμε με *ριζωμένες αδυναμίες* του θύματος εξαιτίας των οποίων το θύμα έχει χάσει την δυνατότητα ορθολογικής κρίσεως (εδώ ανήκει π.χ. ένας *θρησκευτικά φανατισμένος* ή ένας *ιδιαιτέρως θρησκόληπτος*), τότε χρήζει της ποινικής προστασίας που παρέχει το άρ. 386 ΠΚ.

Εξαιρετικά διδακτική προς τούτο είναι η ταινία του 1962 “Εταιρία Θαυμάτων”, σε σενάριο Δημήτρη Ψαθά και σκηνοθεσία Στέφανου Στρατηγού (πρόκειται για μεταφορά του ομώνυμου θεατρικού έργου³¹), όπου συμβαίνουν τα ακόλουθα:

Ένας Βρετανός τυχοδιώκτης ονόματι Τζον Τζόουνς (Γιώργος Γαβριηλίδης), ιδιοκτήτης ελληνοβρετανικής εταιρείας μεταλλείων, έχει συστήσει μια δήθεν θρησκευτική αδελφότητα, με σκοπό να πείσει τον αφελή και θεοσεβούμενο Ιλάριο (Δημήτρης Παπαμιχαήλ) να πραγματοποιήσει υπέρ αυτής φιλανθρωπική δωρεά, μεταβιβάζοντάς της το πλούσιο σε μέταλλευμα βοσκοτόπι του. Για να επιτύχει τον σκοπό του, ο μίστερ Τζον έχει επινοήσει τον Άγιο Βαλάντιο ως προστάτη της εν λόγω αδελφότητας, ο οποίος υποτίθεται ότι εμφανίζεται τις νύχτες με την μορφή οράματος στο βοσκοτόπι του Ιλαρίου. Οι περαιτέρω ψευδείς παραστάσεις γίνονται από τον δήθεν ιεροκήρυκα Κοσμά (Βύρων Πάλλης) που βγάζει κηρύγματα στους εύπιστους κι αγράμματους κατοίκους του χωριού, ενώ χρηματίζει και κάποιους συγχωριανούς, προκειμένου να διαλαλούν ότι είδαν το όραμα του Αγίου Βαλαντίου στην σπηλιά του Ιλαρίου³². Ο Ιλάριος τελικά πείθεται να παραχωρήσει στην αδελφότητα το “ιερό βοσκοτόπι” του, όταν μέσα στην σπηλιά, μπροστά στα μάτια του, μια δήθεν μουγκή ξαναβρίσκει την μιλιά της.

Είναι χαρακτηρισικά τα λόγια του μίστερ Τζον, ο οποίος εξηγεί γιατί κατασκεύασε τον Άγιο Βαλάντιο, προκειμένου να πείσει τον Ιλάριο να προβεί στην πολυπόθητη περιουσιακή διάθεση (η αρχική προσπάθεια του μίστερ Τζον να αγοράσει το βοσκοτόπι απέτυχε, επειδή ο Ιλάριος δήλωσε ότι θα το παραχωρήσει στην μονή του Αγίου Λαυρεντίου):

«Από τα χέρια των ανθρώπων δεν παίρνεις πράγμα ευκόλως, ενώ από τα χέρια των αγίων παίρνεις. Όλο το μυστικό είναι να εμφανίσεις την υπόθεσίν σου ιεράν με μίαν ωραίαν ιδεολογίαν. Διότι οι άνθρωποι αρέσκονται εις τας ιδεολογίας. Μόλις πάρουν την κατάλληλον δόσιν, εξάπτονται, φανατίζονται και πολεμούν δι’ αυτάς. Αυτό είναι θαυμάσιον, διότι εκείνοι φονεύονται κι εσύ κάνεις μπίζνες».

Φυσικά, το θύμα της απάτης χρήζει της ποινικής προστασίας του άρ. 386 ΠΚ και σε όσες περιπτώσεις παρουσιάζει κάποια *διανοητική υστέρηση*. Άλλη μεταχείριση ταιριάζει σε κάποιον που χειρίστηκε μια κατάσταση με *περιστασιακή επι-*

31. Πρωτοπαρουσιάστηκε στο αθηναϊκό θέατρο “Κεντρικόν” από τον θίασο Δημήτρη Χορν στις 25.12.1959.

32. Εδώ πρόκειται για το φαινόμενο της *πολλαπλής συμμετοχής*: Ο Κοσμάς ενεργεί αφ’ ενός *αυτουργικά*, παριστώντας ο ίδιος ψευδώς τα περί του οράματος του Αγίου Βαλαντίου, αφ’ ετέρου *ηθικοαυτουργικά*, πείθοντας τρίτους να επιβεβαιώνουν ότι είδαν κι εκείνοι το όραμα. Αν, λοιπόν, οι τρίτοι είναι απλοί συνεργοί στην απόπειρα απάτης κατά του Ιλαρίου, τότε ο ψευτο-ιεροκήρυκας είναι ηθικός αυτουργός στην απλή συνέργεια, αλλά δεδομένου ότι έχει δράσει ήδη ως αυτουργός της απάτης, η ηθική αυτουργία ως επικουρική μορφή συμμετοχής έναντι της αυτουργίας θα απωθηθεί από την δεύτερη.

πολαιότητα, ευκολοπιστία, αφέλεια κ.λπ. και άλλη σε κάποιον που είναι γενικώς ευήθης / χαζός.

Τα όρια, ωστόσο, δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτα ανάμεσα σε αυτές τις δύο κατηγορίες. Διότι όποιος δίνει *μία φορά ένα υπέρογκο ποσό*, προκειμένου να λυτρωθεί ο ίδιος από τα μάγια που δόθηκαν του έχουν κάνει ή για να γίνουν μάγια σε βάρος κάποιου άλλου προσώπου, επίσης όποιος αγοράζει μια *«καταπληκτική σκόνη που ψηλώνει τους κοντούς, προϊόν μεγάλων βρετανικών εργοστασίων»* (αυτό συμβαίνει στην ταινία του 1967 “Τα δολάρια της Ασπασίας”, σε σενάριο και σκηνοθεσία Ξενοφώντος Φιλέρη), ή όποιος έχει επισκεφθεί περισσότερες φορές καφετζούδες ή χαρτορίχτρες, μπορεί τελικά να έχει υιοθετήσει μια στάση ζωής που τον καθιστά *ευάλωτο και άρα ποινικώς προστατευτέο*.

Ειδικά σε σχέση με τα μάγια είναι αντιπροσωπευτική η σκηνή από την προαναφερθείσα ταινία “Για μια χούφτα τουρίστριες”, όπου η πρόεδρος της κοινότητας Κεφαλοχωρίου (Κατερίνα Γιουλάκη) στο ερώτημα του αντιπάλου προέδρου της κοινότητας Μαριδοχωρίου (Αλέκος Αλεξανδράκης) αν πιστεύει στα μάγια, απαντά:

«Δεν έτυχε να διαβάσετε περί μαύρης μαγείας κύριε Πάρεδρε; Όλα είναι δυνατά. Αποκλείεται, κύριοι, να έχει κάνει κάτι το διαβολικόν αυτή η τσιγγάνα; Ακόμη και να δημιουργήσει μία νάρκη; Αυτό είναι απόπειρα δολοφονίας!».

Όταν, λοιπόν, προσάγεται η τσιγγάνα ενώπιον του πλήθους που έχει συγκεντρωθεί μπροστά στον Χαρίτο, αρραβωνιαστικό της Κατίνας, στον οποίο υποτίθεται ότι η τσιγγάνα έχει κάνει μάγια, με αποτέλεσμα εκείνος να (νομίζει ότι) βρίσκεται παγιδευμένος σε νάρκη, επιχειρεί να αποσεισει τις ευθύνες που της καταλογίζει η πρόεδρος της κοινότητας Κεφαλοχωρίου λέγοντας τα εξής:

«Φτωχό κορίτσι είμαι. Το ψωμάκι μου να βγάλω. Πιστεύει η αφεντιά σου πως έκανα μάγια; Δεν γίνονται μάγια. Μονάχα οι χαζοί πιστεύουνε στα μάγια».

Στο άκουσμα, μάλιστα, της φράσης αυτής, το συγκεντρωμένο πλήθος εξανίσταται, αφού προφανώς όλοι οι παρευρισκόμενοι είχαν ασημώσει κάποια στιγμή την τσιγγάνα με αντίστοιχη αφορμή. Επομένως, αν πάρουμε τοις μετρητοίς την φράση της τσιγγάνας χαρτορίχτρας ότι “μονάχα οι χαζοί πιστεύουνε στα μάγια”, το άρ. 386 ΠΚ θα πρέπει να εφαρμόζεται χάριν της ποινικής προστασίας οιασδήποτε προσώπου επενδύει τμήμα της περιουσίας του σε κάποιον που υποστηρίζει ότι μπορεί να λύνει ή να κάνει μάγια!

Κι αν είναι χαζοί όσοι πιστεύουν στα μάγια, τότε είναι ακόμη πιο χαζοί όσοι πιστεύουν στην *γιαουρτομαντεία*. Η σπάνια αυτή περίπτωση μαντείας υπάρχει στην ταινία του 1965 “Και οι... 14 ήταν υπέροχοι”, σε σενάριο των Λαζαρίδη/Κινδύνη και σκηνοθεσία Βαγγέλη Σειληνού.

Ιδιαιτέρως αντιπροσωπευτική για την συγκεκριμένη θεματική είναι η ακόλουθη περικοπή από την νουβέλα του Α. Καρκαβίτσα “Ο ζητιάνος” (1897)³³:

33. Αθήνα, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της “Εστίας”, σ. 80.

«Ο Τζιριτόκωστας εγνώριζε πολύ καλά τη μαγική επιρροή που έχουν στις γυναίκες τα μυστήρια και τα σύμβολα. Από μακρινή παρατήρηση εγνώριζε πως ο κόσμος αυτός, που άνωθεν εστάλθησαν οι ζητιάνοι να εκμεταλλεύονται με την πονηρία τους, έχει διάφορες αδυναμίες και μυριοπρόσωπες ανάγκες. Έπρεπε λοιπόν κάθε ζητιάνος να παίρνει τα μέτρα του, για να κολακέψει τις αδυναμίες αυτές, να συμπληρώσει τις ανάγκες, αν ήθελε να κερδίσει χρήματα. Έπρεπε να μελετά πρώτ' από ψηλά το απέραντο βασίλειό του κ' έπειτα να κατεβαίνει σ' αυτό και ν' αρχίζει το στάδιό του πάνοπλος και απολέμπος. Για τούτο ο Τζιριτόκωστας δεν επεριοριζόταν μόνον στην ζητιανιάς τα καμώματα. Για κάθε άνθρωπο είχε και ξεχωριστή μέθοδο ενεργείας. Σύμβολό του είχε πάντοτε το ναυτικό ρητό: "κάθε μακαράς και το ξυλοφήλι του". Ιχνηλατούσεν, εξέταζε κ' εύρισκε τέλος την αδυναμίας του καθενός. Όπου εκαταλάβαινε πως δεν ωφελούν οι χριστιανικές ευχές, έβανε σ' ενέργεια διαβολικά παραγγέλματα. Όπου δεν ημπορούσε ν' απλώσει χέρι, ακόνιζε τη γλώσσα του. Όταν δεν εύρισκε τους ελεήμονες, εζητούσε τους δεισιδαίμονες, τους μωρούς. Είχε, ναι, στη γλώσσα του το κλαψιάρικο και μονότονο ψυχολόγι' αλλ' είχε και στη σακκούλα του γαργαλιστικό το φιδόχορτο, το σερνικοβότανο, το σιδερόχορτο και άλλα χίλια-μύρια βότανα της γης· είχε στον νου τα ξόρκια και στα μάτια το βάσκαμα. Κ' εγνώριζε πολύ καλά πως η παραμικρή επιτυχία τούτων ήταν αρκετή να συμπληρώσει ενός και δύο ταξιδιών ελεημοσύνης»³⁴.

Μάλιστα, ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η δράση του Τζιριτόκωστα ένα-ντι της χωριάτισσας Κρουστάλλως, η οποία, επιθυμώντας διακαώς να γεννήσει επιτέλους αρσενικό παιδί αλλά και να μάθει το φύλο του κυοφορουμένου, δέχεται να προμηθευτεί από τον πανούργο ζητιάνο μια «ψιλή και σταχτερή σκόνη», ώστε να αλλάξει «το είδος του εμβρύου» που προέκυψε ότι ήταν και πάλι θήλυ³⁵. Ο Τζιριτόκωστας, όμως, ήξερε πολύ καλά ότι η σκόνη αυτή δεν ήταν τίποτε άλλο παρά εκτριωτική που «συχνά την είχε πουλήσει αντί μεγάλης αμοιβής σε κορίτσα κρυφογκάστρωτα»³⁶ και έτσι για «ν' αδυνατίσει τη δραστήρια δύναμη[ή] της»³⁷, έδωσε στην Κρουστάλλω την αυστηρή οδηγία να την ξεκινήσει μετά από τρεις ημέρες και να παίρνει «μέρα με την ημέρα από μια»³⁸ σκόνη. Ο συγγραφέας scho-

34. Δεδομένου ότι ο Τζιριτόκωστας διέθετε προς πώλησιν και "αγαποχόρταρο" (ό.π., σ. 83), η μορφή του μπορεί να παραλληλισθεί με τον τσαρλατάνο θεραπευτή Ντουλκαμάρα που έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην όπερα του Γκαετάνο Ντονιτσέτι "Το ελιξήριο του έρωτα" (λιμπρέτο: Φελίτσε Ρομάνι): ένας νέος χωρικός, ο Νεμορίνο, προκειμένου να κερδίσει τον έρωτα της Αντίνας, γαιοκτήμονα του χωριού, ζητά να αγοράσει το ελιξήριο του έρωτα που είχε χρησιμοποιήσει η βασίλισσα Ιζόλδη· έκπληκτος ο Ντουλκαμάρα από την αφέλεια του νεαρού, προσφέρει σε αυτόν για "ελιξήριο" ένα μπουκάλι κρασί, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα όλα τα χρήματα που ο Νεμορίνο είχε στην τσέπη του.

35. Την "διάγνωση" έκανε ο Τζιριτόκωστας, ο οποίος έπεισε την Κρουστάλλω να του επιτρέψει να σφάζει ένα αρνί και να του αφαιρέσει τον νεφρό. Αφού έσφαξε το αρνί «μ' επιπήμευ σφάχτη χέρια, άνοιξε την κοιλιά, επαραμέρισε τα σπλάχνα κ' έβγαλε το δεξί νεφρό. Το έσχισε με ψιλό σουγιαδάκι, αφήνοντας μόνον λεπτή πέτσα να συγκρατή τα δύο κομμάτια, και το απίθωσε στη φωτιά» (σ. 97), κάλεσε δε την Κρουστάλλω να κοιτάξει πώς θα αντιδράσει ο νεφρός: «αν κλείση, θα ειπή πως έχεις σερνικό παιδί· αν δεν κλείση, τότε βέβαια έχει κορίτσι» - ο νεφρός, όμως, δεν έκλεισε, αλλά «έγινε στάχτη, σαν την χωνεμένη κόβολη» (σ. 101).

36. Ό.π., σ. 102.

37. Ό.π., σ. 103.

38. Αυτόθι

λιάζει την συμπεριφορά του Τζιριτόκωστα –για τον οποίο σημειώνει παρακάτω: «στον νου του εκλωθογύριζε [...] των ανθρώπων την *απίστευτη ευκολοπιστία*»³⁹–, καταγράφοντας έναν συλλογισμό που παραπέμπει έντονα στην προαναφερθείσα «αρχή της ίδιας υπευθυνότητας»:

«Κ' επί τέλους; Αφού εκείνη [ενν.: η Κρουστάλλω] ήταν πρόθυμη να το πιστέψη κ' είχε τη διάθεση, γιατί τάχα αυτός να χάση τα κέρδη κ' ίσως-ίσως την υπόληψή του; Αυτός πάει να την γελάση· δεν το αρνείται. *Αλλά γιατί και αυτή να μην είναι τόσο έξυπνη, ώστε να μη γελασθή;* Έπειτα οι καπάτσοι από τους κουτούς θα ζήσουν. Οι έξυπνοι δεν γελιούνται. Αν δεν ήταν ο κουτόκοσμος, οι ζητιάνοι θα εψοφούσαν της πείνας μέσα στα ξεροβούβια της πατρίδας τους, σαν το μεταξοσκώληκα μέσα στο καρύκι του...»⁴⁰.

Δεύτερον, ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει σε όσες περιπτώσεις ο δράστης, με το υποτιθέμενο χάρισμα να προβλέπει το μέλλον, ενεργεί με *αθέμιτο* τρόπο ως προς την λήψη πληροφοριών τις οποίες εμφανίζει ως δήθεν αντληθείσες χάρη στην υπερφυσική του δεξιότητα. Επί παραδείγματι, στην προαναφερθείσα ταινία “Η καφετζού”, η κυρα-Καλλιόπη διαβάζει το φλυτζάνι αξιοποιώντας όσες πληροφορίες φροντίζει να της δώσει ο συνεργός της, ο Σπύρος Τσαρδής (Μίμης Φωτόπουλος), ένας τελειόφοιτος της οδοντιατρικής, ο οποίος κρατά το καφενείο του πατέρα του. Ειδικότερα, ο Σπύρος βοηθά την κυρα-Καλλιόπη με τον εξής τρόπο:

39. Ό.π., σ. 123.

40. Ό.π., σ. 103 (η έμφαση του γράφοντος). Είναι, όμως, μάλλον προφανές ότι η Κρουστάλλω, αυτό το «θεόσταλο θύμα της μαγνευτικής του [ενν.: του Τζιριτόκωστα] πονηρίας» (σ. 79), ανήκει στην κατηγορία των ευάλωτων εκείνων προσώπων που χρήζουν της προστασίας του Ποινικού Δικαίου, διότι είναι ανίκανα να αυτοπροστατευθούν (με τα λόγια του ελβετικού Ακυρωτικού: το Ποινικό Δίκαιο δεν αφήνει απροσάτευτους “ευήθεις τε και αδυνάμους”: επ’ αυτού βλ. Heidi Sägesser, *Opfer mitverantwortung beim Betrug*, 2014, σ. 169, πλαιγάρ. 335, σε συνδυασμό με σ. 196, πλαιγάρ. 387). Το ότι η Κρουστάλλω έπεσε στα δίχτυα του πανούργου ζητιάνου δεν οφειλόταν σε κάποια περιστασιακή επιπολαιότητά της, αλλά στην έλλειψη στοιχειώδους λογικής ως προς τον χειρισμό ενός ζητήματος που της είχε γίνει έμμονη ιδέα, όπως χαρακτηριστικά προδίδει η φράση της προς τον Τζιριτόκωστα: «Και το βρακί μου δίνω, για ν’ αποχτήσω σερνικό παιδί» (σ. 81). Ήταν δε τέτοια η εμμονή της, που κατάφερε να διαστρεβλώσει την αυστηρή υπόδειξη του ζητιάνου «να παίρνη πάσα ημέρα και από μία» σκόνη. Ενώ «το εθυμόταν καλά, σα να της το έλεγε τώρα δα», στην συνέχεια το μυαλό της κυριεύθηκε από την εξής σκέψη: «Όχι, δεν της είπεν έτσι· λάθος έκαμε! Της είπε να πάρη δύο τη μια ημέρα και την ακόλουθη την άλλη... Αλλ’ αν της είπε να πάρη και τις τρεις μαζί; Αν χάσουν τις ενέργειές τους έτσι χωρισμένες;... Δεν ημπορεί, δεν γίνεται!... Και τις τρεις με μιας είπε να τις πάρη. Πάσα ώρα κι από μία. Κ’ εκείνη από τη σαστιμάρα της υπέθεσε πως της είπε πάσα ημέρα. Φαντάσου μυαλό!... – Βέβαια· και τις τρεις μου είπεν! εψιθύρισε» (σ. 161). Κι έτσι, παρότι η Κρουστάλλω είχε ήδη καταναλώσει την πρώτη σκόνη, «βιαστική, από τον φόβο μήπως επέρασεν οι ώρες, μήπως της ψυχής το βάλσαμο χάση την ενέργειά του από την αργοπορία της, με τη λαχτάρα να προφθάση τον φτερωτό χρόνο, έσμιξε τις δύο σκόνες και τις κατάπие μαζί, ευτυχισμένη για την ορθή σκέψη της». Εν τέλει η Κρουστάλλω μη αντέχοντας τις παρενέργειες της υπερβολικής δόσης («τρελλή έτρεχεν εδώ κ’ εκεί, εδερνόταν με τα χέρια της ζερβόδεξα, εκινούσε τα ράθυμα πόδια της· αλλά δεν ημπορούσε ν’ απαλλαγί από τα τόσα δεινά») «έξαφνα, σε στιγμή μανίας και απελπισίας μεγάλης, εκατέβασε τη μαλάθα, έκαμε βρόχο το σχοινί, το επέρασε στο λαιμό κ’ επαραδόθηκε τυφλή στο θάνατο» (σ. 192). Δεδομένου ότι ο Τζιριτόκωστας είχε σκεφθεί το ενδεχόμενο να μην ακολουθούσε πιστά η Κρουστάλλω τις παραγγελίες του («Αν έπαιρνε για γρηγορότερη ενέργεια και για τελειότερη μεταλλαγή και τις τρεις σκόνες μαζί;»: σ. 123), τίθεται το ερώτημα αν υπέχει ευθύνη για τον θάνατό της· ωστόσο, το ζήτημα αυτό, το οποίο άπτεται ομοίως της αρχής της ίδιας υπευθυνότητας υπό την ειδικότερη μορφή της αυτοδιακινδυνεύσεως, εξέρχεται των ορίων της παρούσας μελέτης, καθ’ όσον δεν αφορά το έγκλημα της απάτης.

Αφού πιάνει κουβέντα στις υποψήφιες πελάτισσες, “ψαρεύοντάς” τες για την ζωή της, τροφοδοτεί την κυρα-Καλλιόπη με τις κρίσιμες πληροφορίες την ώρα που της παραδίδει το φλιτζάνι με τον μόλις ψημένο καφέ. Αντιστοίχως, στην προαναφερθείσα ταινία “Οικογένεια Χωραφά” ο Παντελής κρύβεται σε μια ντουλάπα και κρυφακούει τον διάλογο της γυναίκας του Μαρίκας (Μάρω Κοντού) με την υποψήφια πελάτισσα Λιλίκα Δελαπόρτα (Ρίτα Μουσούρη), αποκτώντας έτσι την δυνατότητα να προσποιηθεί ακολούθως ότι “μάντεψε” το ονοματεπώνυμό της, τον τόπο κατοικίας της κ.λπ.

Σε τέτοιες περιπτώσεις, η καφετζού ή το μέντιουμ τελεί πράξη εξαπάτησης με *συμπερασματικά συναγόμενο τρόπο*, αφού συμφωνεί να διαβάσει τον καφέ επ’ αμοιβή, υπονοώντας ότι θα αποκαλύψει στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο μόνο ό,τι θα δει μέσα στο φλιτζάνι ή ό,τι θα εμπνευσθεί μέσω πνευματισμού, και *όχι φυσικά ό,τι θα έχει πληροφορηθεί αθεμίτως σε προγενέστερο χρόνο*, το οποίο απλώς θα “παπαγαλίσει” κατά την ενεργοποίηση των δήθεν υπερφυσικών δεξιοτήτων του. Επομένως, εν προκειμένω δεν ισχύουν όσα εξετέθησαν ανωτέρω σε σχέση με την αδυναμία αποδείξεως του αληθούς ή ψευδούς των ισχυρισμών του δράστη ως προς το υπερφυσικό του χάρισμα, αφού αυτοί συνοδεύονται από την αναληθή σιωπηρή δήλωση του δράστη ότι προτίθεται να “παίξει τίμια”⁴¹. Ωστόσο, και εδώ μπορεί να τύχει εφαρμογής η σκέψη περί ιδίας υπευθυνότητας του παθόντος, εφόσον αυτός αποφασίζει να επενδύσει τα χρήματά του σε ένα πρόσωπο που εμφανίζεται να έχει υπερφυσικές δεξιότητες, η ύπαρξη των οποίων είναι ασύμβατη με την δομή μιας σύγχρονης κοινωνίας, η οποία έχει εξοβελίσει την μαγεία ως “τεχνική σωτηρίας”⁴². Κοντολογίς: “Ας πρόσεχε!”.

41. Βεβαίως, και αυτή η δήλωση θα μπορούσε να τεθεί εκτός της εμβέλειας της πράξης εξαπατήσεως, αν γινόταν δεκτή η κρατούσα άποψη, βάσει της οποίας τα εσωτερικά γεγονότα δεν υπάγονται στην αντικειμενική υπόσταση της απάτης. Επ’ αυτού βλ. Βαθιώτη, «Animus se obligandi: Μελλοντικό ή εσωτερικό γεγονός;», *Ποινικά Χρονικά*, 2018, σ. 252 κ.ε., 253.

42. Σχετικά με την “απομάγευση”, που υπό ευρεία έννοια σημαίνει το «τέλ[ο]ς της κυριαρχίας του αοράτου» βλ. M. Gauchet, *Η απομάγευση του κόσμου. Μια πολιτική ιστορία της θρησκείας*, μτφ. Άντας Κλαμπατσέα, Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2011, σ. 12, ο οποίος σημειώνει ότι «η απόσυρση των μάγων, η εγκατάλειψη του κόσμου των επιρροών και των σκιών είναι το επιφανειακό σημάδι μιας πολύ βαθύτερης επανάστασης στις σχέσεις ανάμεσα σε γη και ουρανό, επανάστασης μέσω της οποίας δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αναδομείται η παραμονή των ανθρώπων επί της γης δίχως πλέον την θεική εξάρτηση». Για την σημασία της “απομάγευσης” στο πλαίσιο του Ποινικού Δικαίου βλ. Jakobs, «Ο καταλογισμός στο Ποινικό Δίκαιο. Ανάπτυξη του συστήματος από τις προϋποθέσεις ισχύος των κανόνων», μτφ. Βαθιώτη, *Ποινικά Χρονικά*, 1998, σ. 321 κ.ε., υπό IV.